

Vuk Lajović

Krajem januara, u prostorijama JU "Grad teatar" održan je radni sastanak kojim je ozvaničen početak rada na implementaciji projekta "Svijet mogućnosti/Enabled Theatre" kofinansiranog iz programa "Kreativna Evropa".

Partneri na projektu su, pored JU "Grad teatar", "East-West" Centar iz Sarajeva, Srpsko narodno pozorište iz Novog Sada i Plesni centar "Tala" iz Zagreba. "Svijet mogućnosti" je prvi regionalni umjetnički projekat koji će kroz dvosmjernu razmjenu uključiti umjetnike, eksperte i osobe sa poteškoćama u razvoju, kao i njihove porodice. Svojevrsno istraživanje kroz određene forme planiranih radionica, koje će se održavati u partnerskim zemljama, rezultiraće umjetničkim djelom i predstavom koja će se igrati u sve četiri zemlje.

Ovaj sastanak je bio povod za razgovor sa **Harisom Pašovićem**, direktorom East-West centra, koji je ujedno i vodeći partner na ovom projektu.

Ovaj, međunarodno cijenjen i višestruko nagrađivani pozorišni reditelj, uspjeh je stekao krajem 1980-ih godina sa prekretničkom predstavom **Vedekindovog** "Buđenje proleća" Jugoslovenskom dramskom pozorištu u Beogradu, a zatim su slijedile i mnoge druge koje se danas smatraju klasičnim predstavama u istoriji pozorišta u regionu. Njegove predstave su učestvovala na brojnim regionalnim i svjetskim festivalima, a poznat je po velikim spektaklima u kojima sudjeluju na stotine učesnika kao i veliki broj vozila, uz živu muziku i video projekcije i koje je gledalo po nekoliko hiljada ljudi u publici poput "Romea i Julije", kojim se 2002. godine vratio u pozorište nakon višegodišnje pauze i koji je režirao ispred parlamenta Bosne i Hercegovine.

Dobitnik je niza nagrada, uključujući nagradu za najboljeg reditelja na BITEF-u, nagrade "Bojan Stupica" za najbolju jugoslovensku režiju, nagradu UCHIMURA za najboljeg jugoslovenskog reditelja, kao i nagradu za najboljeg reditelja na Međunarodnom pozorišnom festivalu MES, Sarajevo i za najbolju režiju na Festivalu bosanskohercegovačkih pozorišta. Njegove predstave, kao i glumci i drugi umjetnici koji rade sa njim, takođe su nagrađivani brojnim nagradama.

Za vrijeme opsade Sarajeva bio je direktor Međunarodnog teatarskog i filmskog festivala MES. Tada napušteni festival, Pašović je transformisao u međunarodni pozorišni i filmski festival i u sklopu njega je organizovao prvi Sarajevo film festival. Bio je umjetnički direktor organizacije Sarajevo International u

Društvo je jako onoliko i zaštićeni najranjiviji

Uključivanje Grad teatra u projekat "Svijet mogućnosti/Enabled Theatre" povod je za razgovor sa rediteljem Harisom Pašovićem, čije su kultne predstave "Buđenje proleća" i "Čekajući Godoa" obilježile jedno turbulentno vrijeme

Haris Pašović - Foto: Primoz Korosec

” Istina je da jugoslovenski kulturni prostor još postoji i da se kulturne i ekonomske veze povećavaju svakodnevno. To je logično jer smo povezani geografski, demografski, jezički, istorijski... U kulturi je kod nas čak i manje tih veza nego u ekonomiji. To je šteta, jer ima više evropskih fondova i inicijativa koje podržavaju koprodukcijske umjetničke projekte sa prostora bivše Jugoslavije

Amsterdamu, gdje je i režirao nekoliko predstava, a sve donedavno bio je umjetnički direktor Mittelfesta, u Cividaleu (Italija). Trenutno je umjetnički direktor East West Centra Sarajevo. Bavi se i pedagoškim radom i njegovi nekadašnji studenti imaju više od 200 međuna-

rodnih nagrada, uključujući Oskara, Zlatni globus, Cezara, Feliksa i Zlatnog medvjeda. Predavanja i radionice drži u cijelom svijetu. Bavi se i snimanjem dokumentarnih filmova i piše drame, eseje i članke.

● **Možete li nas uputiti u neke detalje ovog pro-**

jekta i istaći jedan od glavnih ciljeva istog, s obzirom na to da je East West Centar vodeći partner?

Već dugo sam želio da napravim predstavu o ljudima sa poteškoćama u razvoju. To je tema koja nije često dio kulturne scene niti javnog diskursa uopšte, a izuzetno je važna. Vjerujem da bi se najbolje moglo reći da se radi o ljudima kojima je potrebno posvetiti posebnu pažnju. Ne samo zato što su oni i njihove porodice u veoma specifičnoj situaciji cijelog života, nego i zato što ti ljudi znače za društvo mnogo, povezujući sve nas sa našom ljudskom suštinom. Grad teatar Budva, Srpsko narodno pozorište Novi Sad i Plesni centar TALA iz Zagreba, udružili su se sa East West Centrom Sarajevo u ovom evropskom projek-

tu - da kreiramo pozorišnu predstavu "Svijet mogućnosti" ("Enabled Theatre"). Cilj ove predstave je podizanje društvene svijesti o značaju i zaštiti osoba sa poteškoćama u razvoju i njihovih porodica. Jedno društvo je jako onoliko koliko su snažni i zaštićeni najranjiviji među nama. Potrebno je mnogo veće razumijevanje osoba s poteškoćama u razvoju i njihovih porodica. Naša predstava će govoriti o tome. Igraćemo je u Budvi, Novom Sadu, Zagrebu i Sarajevu, a nadam se i u drugim gradovima u regionu i Evropi. U predstavi će igrati profesionalni glumci, a gotovo cijelu godinu prije premijere predstave, održavaćemo radionice u Budvi, Sarajevu i Novom Sadu sa osobama sa poteškoćama u razvoju, njihovim porodicama i ljudima koji brinu o nji-

ma u socijalnim i zdravstvenim institucijama. U Budvi ćemo saradivati sa Dnevним centrom za djecu i omladinu sa teškoćama i smetnjama u razvoju.

● **Projekat se finansira iz programa Kreativna Evropa. Koliko će radionice koje planirate, svi koraci koji će biti preuzeti kao i sama predstava biti značajni za obrazovanje osoba sa smetnjama u razvoju tj. osoba kojima je potrebna posebna pažnja, kao i za njihovo efikasnije uključivanje u društvo u cjelini.**

"Svijet mogućnosti" nije socijalni projekat, to je umjetnička predstava, pozorište. Kreativna Evropa podržava umjetničke projekte, a postoje neki drugi evropski fondovi koji podržavaju pro-

Koliko su snažni odnosi između nama

jektke socijalne i zdravstvene zaštite i koji su dostupni relevantnim institucijama. Mi ćemo imati radionice sa osobama kojima je potrebno posvetiti posebnu pažnju, ali ne mogu reći koliko će to uticati na njihovo obrazovanje i kvalitet života. Ne previše, sigurno je, jer se, ipak, radi o malom broju tih radionica. Briga o osobama sa smetnjama u razvoju je kontinuirani proces i zahtijeva koordiniranu aktivnost stručnjaka, porodice i države. Naša uloga u tom ogromnom poslu je mala, ali mi ćemo dati sve od sebe da ovu temu značajno predstavimo u javnosti.

Mi ćemo, takođe, pokušati da oformimo inicijativu da se u Budvi osnuje Balkanski art centar za osobe kojima je potrebno posvetiti posebnu pažnju. Bio bi to prvi takav centar na Balkanu. To bi onda bio jedan sistematski korak.

● **Radili ste na projektu koji se realizovao u okviru Evropske prijestonice kulture, u Novom Sadu. Budva se kandidovala za tu titulu. Istate li prijedlog kako biste uredili programe za Budvu i kako bi trebalo da se provedu?**

Budva je idealan grad da bude Evropska prijestonica kulture! To je fantastična ideja. Sarađivao sam sa nekoliko prijestonica kulture u Evropi i Velikoj Britaniji. Novi Sad je bio veoma uspješan kao EPK 2022. Predstava "Mefisto" od Klause Mana koju sam režirao u Srpskom narodnom pozorištu u Novom Sadu u sklopu programa EPK, bila je zaista jedan od vrhunaca tog velikog i divnog projekta. Nadam se da će Budva uspjjeti u jakoj konkurenciji za tu titulu. Najvažniji je koncept programa, da to bude neka posebnost koja je bitna i lokalno i u evropskom kontekstu!

● **Prvu saradnju sa festivalom Grad teatar ste imali 1991. godine, tada ste režirali sada već kultnu predstavu "Čekajući Godoa" u kojoj su igrali Predrag Miki Manojlović, Žarko Laušević, Miodrag Krivohapić i Slavko Stimac. Predstava koja je, kako ste rekli, bila zadnja premijera u SFRJ. Možete li nam reći više o toj večeri na festivalu? Kao i o večeri beogradske premijere?**

Haris Pašović - Foto: Goran Srdanov/nova.rs

Divna predstava, koja je predosjetila tragediju koja se narednih godina dogodila. U Beogradu, na premijeri te večeri su bili mnogi gosti i kolege iz cijele Jugoslavije. I onda u pauzi između prvog i drugog čina, neko je rekao u foajeu: "Tenkovi su krenuli na Sloveniju." Bio je 25. juni 1991. Bila je to noć u kojoj se prvi čin "Čekajući Godoa" igrao u SFRJ, a drugi u razvaljenoj Jugoslaviji. U Budvi smo imali premijeru 11. jula 1991. Bili smo u šoku, nismo shvatali šta se događa i šta će se dogoditi. Igrali smo na Citadeli i predstava je izgledala zaista izvanredno u tom ambijentu. Bio je to kao neki brod koji plovi u nepoznato, a na palubi smo bili Miki, Žarko, Brik, Slavko, Hristina, Beket, ja, i publika...

● **Od tada je prošlo više od tri decenije, mislite li da, pored svega što se izdešavalo, mi i dalje čekamo nekog Godoa.**

To je mnogo teže pitanje nego što se na prvi pogled čini... Pojavio se jednom negdje grafit "Dolazio sam, nije te bilo. Godo" Vaše pitanje razumijem kao pitanja: Da li se još nadamo? Da li smo postali ravnodušni? Ili cinični? Vjerujem da dio društva jeste izgubio nadu u boljitak. Da drugi dio društva postaje ciničan, čak i nihilističan. Umjetnost je, danas, ta koja nas podsjeća na našu ljudsku supstancu i našu odgovornost da se borimo za bolji svijet.

● **Jugoslavenski kulturni prostor nije prestao da postoji uprkos mnogim dramatičnim događajima u regionu. Kako vidite saradnju u regionu budući da ste član internacionalnog žirija za EU program "Perform Europe" preko kojeg su saradivale i mnoge kompanije i festivali sa cijelom Balkanom?**

Istina je da jugoslavenski kulturni prostor još postoji i da se kulturne i ekonomske veze povećavaju svakodnevno. To je logično jer smo povezani geografski, demografski, jezički, istorijski... U kulturi je kod nas čak i manje tih veza nego u ekonomiji. To je šteta, jer ima više evropskih fondova i inicijativa koje podržavaju koprodukcijske umjetničke projekte sa prostora bivše Jugoslavije. Malo se naše organizacije i institucije prijavljuju na te fondove. Premalo...

● **Donedavno ste bili dugogodišnji umjetnički direktor festivala "Mittelfest" u Cividaleu (Italija). Koliko znamo, akcenat ovoga festivala bio je na mladim autorima i modernom pristupu pozorištu. Koja iskustva iz tog perioda ste zadržali kao moguće smjernice za sve koji se danas bave pozorištem?**

Mene su bili pozvali da budem direktor italijanskog "Mittelfesta" da modernizujem festival i uključim više mladih umjetnika i značajnih evropskih pozorišta, ansambala i orkestrara. Najvažnije je da mladi umjetnici ne podlegnu trendovima i stereotipima. Osnovno je da svaki umjetnik, i svaki ansambl ili muzički bend, ili orkestar, zadrže svoju originalnost, svoju jedinstvenost.

● **Kako ste izjavili, "Sarajevofest" ste pokrenuli da bi se razjasnio odnos između kulture i politike. Da li imate osjećaj da se i kultura, kao i većina stvari, politički eksploatišu u balkanskim zemljama i da se kritička riječ umjetnika i medija pokušava ugušiti?**

Da, često je tako. Ali postoji i druga strana - a to je da umjetnici često kalkulišu, da nisu dovoljno svoji i hrabri, da popuštaju pred politikom ili novcem. Tako da odgovornost za taj problem jednako snose i političari i umjetnici i intelektualci.

● **Da li je nužno da umjetnik bude angažovan, da reaguje na anomalije koje se pojavljuju u društvu ili je ponekad bolje da nam, makar nakratko, ponudi bijeg iz realnosti kroz svoje djelo?**

Svi mi volimo povremeno da pobjegnemo od svega, makar i u mašti. Kad mi bježimo od stvarnosti, stvarnost ne bježi od nas. Kad ide kod doktora, ne idete po utjehu, nego po dijagnozu. Ako ta dijagnoza nije dobra, šta je bolje: pobjeći u iluziju da smo zdravi i ponašati se kao da se ništa ne događa ili liječiti se?

● **Ostvareni ste i u teatrološkom i u pedagoškom radu. Da li Vam jedno od ovih polja više znači?**

Ja sam umjetnik. To je moj identitet. Pedagoški rad shvatam kao normalan dio mog umjetničkog rada, ali umjetnost mi je u fundamentu.

» **Bio je 25. juni 1991. Bila je to noć u kojoj se prvi čin "Čekajući Godoa" igrao u SFRJ, a drugi u razvaljenoj Jugoslaviji. U Budvi smo imali premijeru 11. jula 1991. Bili smo u šoku, nismo shvatali šta se događa i šta će se dogoditi. Igrali smo na Citadeli i predstava je izgledala zaista izvanredno u tom ambijentu. Bio je to kao neki brod koji plovi u nepoznato, a na palubi smo bili Miki, Žarko, Brik, Slavko, Hristina, Beket, ja, i publika....**